

Shavkat BOYXONOV,

O'R QK Bosh shtabi boshqarma boshlig'i, PhD, fan doirasida mustaqil izlanuvchi

O'zMU dotsenti U.Maxkamov taqrizi ostida

THE IMPORTANCE OF PARLIAMENTARY CONTROL (DEPUTY INQUIRY) IN ENSURING SECURITY IN THE STATE GOVERNMENT SYSTEM (IN THE EXAMPLE OF THE PARLIAMENT OF THE RUSSIAN FEDERATION)

Annotation

It is noted that modern democratic reforms are focused on the role and importance of the parliament in the state political process. President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to improve the effectiveness of parliamentary control and emphasized the importance of reforms in the field of law-making. The text describes the state of parliamentary control in Russia, its role in ensuring national security and legal order. International experience also shows the importance of this institute. In Russia, the need to improve legislation was emphasized in order to improve the development of parliamentary control and its efficiency.

Key words: Democratic reforms, parliamentary control, security, legislation, Federation Council, State Dumas, constitutional rights, national security, international experience.

ЗНАЧЕНИЕ ПАРЛАМЕНТСКОГО КОНТРОЛЯ (ДЕПУТАТСКОГО ЗАПРОСА) В ОБЕСПЕЧЕНИИ БЕЗОПАСНОСТИ И СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ПАРЛАМЕНТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ)

Аннотация

Отмечается, что современные демократические реформы ориентированы на роль и значение парламента в государственном политическом процессе. Президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев повысит эффективность парламентского контроля и подчеркнул важность реформ в сфере законотворчества. В тексте описывается состояние парламентского контроля в России, его роль в обеспечении национальной безопасности и правопорядка. Международный опыт также показывает важность этого института. В России была подчеркнута необходимость совершенствования законодательства в целях улучшения развития парламентского контроля и его эффективности.

Ключевые слова: Демократические реформы, парламентский контроль, безопасность, законодательство, Совет Федерации, Госдумы, конституционные права, национальная безопасность, международный опыт.

DAVLAT HOKIMYATI TIZIMIDA XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHDA PARLAMENT NAZORATI (DEPUTATLIK SO'ROVI)NING AHAMIYATI (ROSSIYA FEDERATSIYASINING PARLAMENTI MISOLIDA)

Аннотация

Zamonaviy demokratik islohotlarning parlamentning davlat siyosiy jarayonidagi roli va ahamiyatiga qaratilganligi qayd etilgan. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev parlament nazoratining samaradorligini oshirish va qonun ijodkorligi sohasidagi islohotlarning ahamiyatini ta'kidlagan. Matnda Rossiyaning parlament nazoratining holati, uning milliy xavfsizlik va huquqiy tartibni ta'minlashdagi o'rni yoritilgan. Xalqaro tajriba ham ushbu institutning ahamiyatini ko'rsatadi. Rossiyada parlament nazoratining rivojlanishi va uning samaradorligini oshirish uchun qonunchilikni yaxshilash zarurligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Demokratik islohotlar, parlament nazorati, xavfsizlik, qonunchilik, federatsiya kengashi, davlat dumasi, konstitutsion huquqlar, milliy xavfsizlik, xalqaro tajriba.

Kirish. Bugungi kundagi demokratik islohotlar parlamentning davlat siyosiy hayotida tutgan o'rini yanada mustahkamlash va jamiyat hayotining barcha sohalarida uning ahamiyatini oshirishga qaratilgan. Xususan, mamlakat Prezidenti Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Hozirgi kunda – O'zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida oldimizda o'ta dolzarb va murakkab vazifalar turibdi. Ularni muvaffaqiyatli hal etish uchun, avvalo, qonun ijodkorligi sohasida ishni butunlay yangicha tashkil etishimiz va samarali parlament nazoratini amalga oshirish kerak" [1].

Shu sababli ham parlamentning davlat siyosiy hayotidagi mavqei va ta'sirini, hokimiyatlar bo'linishi tizimida tutgan o'rnini o'rganib, tahlil etish muhimdir. Qayd etish lozimki, siyosiy xavfsizlik hokimiyat institutlarining barqarorligi va samaradorligi, hokimiyat tuzilmalarining siyosiy jarayonlarni nazorat qilish qobiliyati hisoblanadi.

Rossiya Federatsiyasida xavfsizlikni ta'minlashda parlament nazoratining ahamiyati ortib bormoqda, chunki, mamlakat Federal Majlisi Federatsiya Kengashi vakolatiga kiruvchi barcha sohalarida (nafaqat byudjet va moliyaviy sohalarida) parlament nazoratining kompleksligi va samaradorligi uchun davlat organlarining mas'uliyati ortib bormoqda. Federatsiya Kengashining tartibga solish funksiyalari kuchaytirildi. Federal Majlisning ikkala palatasida faoliyat yurituvchi va palatalarning asosiy qo'mitalaridan biri bo'lgan parlament faoliyatini tartibga solish va tashkil etish bo'yicha qo'mitalarning vazifalari bu borada dolzarb etib belgilandi. Hozirda mazkur tizim parlament faoliyatini texnik ta'minlash uchun javobgardir bo'lish bilan birga, qonunlarni qabul qilish tartib-taomillari, ularning huquqiy talablarga muvofiqligini nazorat qilish hamda boshqa qo'mitalar

o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni muvofiqlashtirish vazifasini ham bajaradi.

Parlament nazorati konstitutsiyaviy huquq instituti bo'lib, parlament tomonidan davlat xavfsizligini ta'minlash chora-tadbirlarini rag'batlantirishning eng muhim yo'nalishi sifatida davlat huquqni muhofaza qilish organlari funksiyalarini hamda xavfsizlik organlarining nazorat-operativ funksiyalarini amalga oshirib kelmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tadqiqot jarayonida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev, O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.Karimov asarlari, "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi hamda "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining qarorlari asosida tadqiqotlar olib borildi.

Aytish joizki, bugungi kunda parlament mamlakatning qonun chiqaruvchi oliy vakillik organini ifodalovchi atama sifatida dunyoning aksar davlatlari tomonidan qonunchilikda qabul qilingan yoki amaliyotda qo'llaniladi. Hokimiyatlar bo'linishi va parlamentarizm o'zaro aloqador hamda bog'liq huquqiy hodisa hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Davlat Dumasida xavfsizlikni ta'minlash maqsadida o'tkaziladigan Parlament nazorati ancha cheklangan. 2005- yil 27-dekabrda (2013- yil 7- maydagi tahrirda) "Rossiya Federatsiyasi Federal Majlisining parlament tekshiruv to'g'risida" Federal qonuni parlament tergovining subyektlari konstitutsiyaviy huquqlarning qo'pol yoki ommaviy ravishda buzilishi faktlari ekanligini belgilaydi.

Rossiyada inson va fuqaroning erkinliklari; texnogen favqulodda vaziyatlarning yuzaga kelishi holatlari va ular bilan

bog'liq salbiy oqibatlar hamda federatsiya va uning ta'sis subyektlarining byudjet vakolatlarini buzish bilan bog'liq moliyaviy intizomning qo'pol buzilishi, federal mulkni boshqarish va tasarruf etish sohasidagi huquqbuzarliklarning organligi parlament nazoratining zaifligini anglatadi [2].

Xavfsizlik sohasidagi parlament nazorati o'tgan asrda Yevropa va boshqa mamlakatlarda konstitutsiya bilan o'rnatilgan. Xavfsizlik sohasidagi parlament nazoratining xususiyatlari, ko'pgina davlatlar amaliyoti ko'rsatganidek, davlat suvereniteti, fuqarolarning suveren huquqlari va milliy xavfsizlikni ta'minlash choralari himoya qilishni tashkil etishning konstitutsiyaviy asoslaridan kelib chiqadi. Parlamentlarning xalqaro siyosatdagi roli ortib borayotgani va davlatlararo hamkorlikning eng muhim yo'nalishlari tartibga solinishi munosabati bilan global, mintaqaviy va milliy xavfsizlikni ta'minlash jarayonlariga parlament nazoratining ta'sirini kuchaytirish zarurati ayniqsa keskin bo'lmoqda.

Parlament va ijro hokimiyati o'rtasidagi munosabatlar – hokimiyatlar bo'linishi prinsipida vujudga keluvchi, o'zaro cheklovlar va muvozanat tizimi hamda nazorat tamoyillariga asoslangan, davlatning maqsad va vazifalarini bajarishga qaratilgan, mamlakat hayotidagi eng muhim munosabatlarni tartibga soluvchi doimiy tashkiliy-huquqiy vositalar yig'indisidir. Izlanuvchi tomonidan parlament va hukumat o'rtasidagi munosabatlarning zamonaviy modellari hokimiyatlar bo'linishi prinsipi hamda o'zaro muvozanat va bir-birini tiyib turish tamoyiliga qarab prezidentlik, parlamentar va aralash turlarga ajratiladi.

Davlatning xalqaro va milliy iqtisodiy, harbiy, ijtimoiy, axborot va boshqa xavfsizlikni ta'minlash maqsadida parlament nazoratini amalga oshirish bo'yicha faoliyati fuqarolarning ommaviy irodasi va davlatning milliy xavfsizlik majmuini ta'minlash bo'yicha suveren irodasi ifodasidir.

Tahlil va natijalar. Rossiya Federatsiyasida parlament nazorati milliy xavfsizlik va tashqi siyosat strategiyalarini amalga oshirishga, Rossiya Federatsiyasi Federatsiya Kengashining qonun chiqaruvchi vakolatlariga muvofiq xavfsizlikni ta'minlashga hissa qo'shishi kerak, ammo, qonunchilikni to'sib qo'yadigan mustaqil monitoring vositasiga aylanmasligi kerak [3].

Shu maqsadda Parlament Prezident va hukumatining strategik tashabbuslarini tartibga soluvchi qonunni qabul qildi. Shuningdek, Federatsiyasi Federal Majlisi va Federatsiya Kengashining 2002- yil 30- yanvardagi 33-SF-sonli "Rossiya Federatsiyasi Federal Majlisi Federatsiya Kengashining qonun to'g'risida" gi qarori (2018- yil 17- yanvardagi o'zgartirish va qo'shimchalar bilan) (bundan buyon matnda Rossiya Federatsiyasi SFFS Nizomi deb yuritiladi) Federatsiya Kengashi Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyasi, federal konstitutsiyaviy qonunlar, "Parlament nazorati to'g'risida" Federal qonuni va boshqalar asosida parlament nazoratini amalga oshiradi [4].

Shu bilan birga, 2013- yil 5- iyuldagi 77-FZ-sonli "Parlament nazorati to'g'risida" gi Federal qonunining 4- moddasi (28.03.2017- yilda yangi tahrirda)ga asosan parlament nazorati subyektlari quyidagilar:

Rossiya Federatsiyasi Federal Majlisining palatalari (RF FA);
Federatsiya Kengashi va Davlat Dumasi;

Rossiya Federatsiyasi Federal Majlisining qo'mitalari va komissiyalari palatalari;

deputatlik tekshiruvini o'tkazish uchun asos bo'lgan faktlar va holatlarni tekshirish bo'yicha deputatlik komissiyasi;

Federatsiya Kengashi a'zolari;

Davlat Dumasi deputatlari.

Rossiya Federatsiyasi Hisob palatasi tashqi davlat auditining (nazoratning) eng yuqori organi bo'lib, Rossiya Federatsiyasi Federal Majlisiga bo'ysunuvchi, 2013- yil 05- iyuldagi 5-FZ-sonli "Rossiya Federatsiyasi Hisob palatasi to'g'risida" gi Federal qonuniga muvofiq parlament nazoratini amalga oshirishda ishtirok etadi [5].

Rossiya Federatsiyasida parlament nazorati institutining rivojlanishi mintaqaviy miqyosda hokimiyat tarmoqlari muvozanatiga erishish

va fuqarolarning manfaatlarini va ehtiyojlarini qondirish uchun konstitutsiyaviy-huquqiy mexanizmning samaradorligini oshirish maqsadida huquqiy tartibga solishni takomillashtirish masalalarini dolzarblashtiradi.

Xulosa va takliflar. Hulosa qilib aytganda dunyoda barcha huquqiy demokratik davlatlar tomonidan hokimiyatlar bo'linishi prinsipi davlat hokimiyatini tashkil qilishning asosiy prinsipi sifatida e'tirof etilib, parlament va hukumat o'rtasidagi o'zaro tiyib turish va manfaatlar muvozanatini saqlash masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. BMTning jahon mamlakatlarida demokratik boshqaruvni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri " milliy parlamentlarga hokimiyatlar bo'linishi va nazorat tizimini takomillashtirishda ko'maklashish " hisoblanadi, shuningdek, 2030 yilgacha erishilishi lozim bo'lgan barqaror rivojlanish maqsadlarini bajarishning asosiy tashabbuslari – parlament hamda ijrochisi – hukumatdir. Ayniqsa, dunyoda ro'y berayotgan rangli inqiloblar, dunyo tartibotining o'zgarish vaqtida jamiyatda to'planib qolgan ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni o'z vaqtida va samarali hal qilishda parlament, hukumat hamda jamiyat o'rtasidagi o'zaro tiyib turish va manfaatlar muvozanatini saqlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jahonda parlamentarizm konstitutsiyaviy amaliyotining rivojlanishi natijasida hukumatni shakllantirish, unda parlamentning ishtirokini kuchaytirish, parlament nazoratining yangi shakl va uslublarini ishlab chiqish orqali hukumat faoliyati ustidan samarali nazoratni o'rnatish, parlament oldida hukumatning javobgarligi ortib borishi bilan parlament va hukumat munosabatlarning huquqiy tabiati o'zgarishi, bu jarayonlarga "aqli boshqaruv" konsepsiyalarini joriy qilish masalalariga muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadigan tadqiqot yo'nalishi sifatida alohida e'tibor qaratilmoqda.

Ushbu holatlardan kelib chiqib, Rossiyada parlament nazoratini huquqiy tartibga solishning xilma-xil shakllari mavjud bo'lib, uni qonunchilik bilan tartibga solishning ma'lum afzalliklari va kamchiliklari bilan ajralib turadigan turli huquqiy modellari qo'llanilmoqda. Bu mazkur institutning mohiyati va o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi kontseptual va terminologik apparatini unifikatsiya qilish, shuningdek, hududiy parlament nazorati subyektlarining parlament nazorati subyektlariga kiritilishini ta'minlaydigan asosiy parametrlar, ichki ta'sis prinsiplari va tartiblarni qonunchilikda mustahkamlash zarurligini belgilaydi.

Rossiya Federatsiyasining parlament nazorati tizimi Mintaqaviy parlamentlar tomonidan parlament nazoratining turli shakllarini amalga oshirishning protsessual masalalarini qonunchilikda birlashtirish tahlili tegishli huquqiy meyorlarning ixchamligini, nazorat tartib-qoidalarining rejalashtirilgan xususiyatini, federal qonun chiqaruvchi hokimiyat vakolatlarining mintaqaviy darajada takrorlanishini ko'rsatadi. Bunda imkoniyatlarni biroz kengaytirish bilan tekshirish faoliyati kuchaytirish talab etiladi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi meyoriy huquqiy hujjatlar to'plami./ Elektron hukumatni shakllantirish konsepsiya – T.: O'zbekiston, 2020. – B. 26-29.
2. Xakimov R.R. Davlat hokimiyati tizimida parlament: nazariya va amaliyot muammolari. Yurid. fanlar nomzodi dis. avtoref. –Toshkent, 2009. –B. 22.
3. Bu yo'nalishdagi birinchi qadamlardan biri O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013 yil 15 iyuldagi "Qonunlarning havolaki normalarini amalga oshirishga qaratilgan normativ-huquqiy va boshqa hujjatlarni ishlab chiqish rejaralarini tasdiqlash to'g'risida" gi Qarorining qabul qilinishi bo'ldi.
4. https://www.researchgate.net/publication/368909679_Parliamentary_control_in_the_subjects_of_the_Russian_Federation_Problems_of_legal_regulation_and_implementation_practice, 01.07. 2024 y.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013 yil 15 iyuldagi "Qonunlarning havolaki normalarini amalga oshirishga qaratilgan normativ-huquqiy va boshqa hujjatlarni ishlab chiqish rejaralarini tasdiqlash to'g'risida" gi Qarori. PQ. № 2003.